

Семантычная арганізацыя эліптычных канструкцый

Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і

Янкі Купалы НАН Беларусі

(Паступіў у рэдакцыю 24. 06.2008)

Пытанне пра семантычную арганізацыю эліптычных канструкцый надзвычай важнае і актуальнае ў сучасным мовазнаўстве. Гэта абумоўлена тым фактарам, што заканамернасці функцыянавання эліптычных канструкцый цесна звязаны з праблемай рэалізацыі імі семантыкі. Перадача пэўнага паведамлення з'яўляецца асноўнай умовай функцыянавання эліптычных канструкцый у мове. Эліптычныя сказы выступаюць як адзінкі, што складаюць асацыяцыю поўным, і пры гэтым рэалізуюць адпаведную семантыку. Асаблівасці структурнай арганізацыі сінтаксічнай адзінкі не дазваляюць фарміраваць значэнне тыповымі сродкамі (дзеяслоўным спосабам). Таму пытанне пра семантычную арганізацыю эліптычных канструкцый патрабуе дэталёвага вывучэння.

Сказанае вышэй і абумоўлівае мэту даследавання - зрабіць класіфікацыю асноўных семантычных груп эліптычных канструкцый, прааналізаваць унутраныя заканамернасці рэалізацыі семантыкі эліптычных канструкцый у асноўных семантычных групах, а таксама сінтаксічныя ўмовы, пры якіх названыя канструкцыі свабодна функцыянуюць. *Аб'ектам* даследавання выступаюць умовы рэалізацыі семантыкі эліптычных канструкцый, *прадметам* даследавання – канструкцыі з эліпсісам дзеяслова розныя паводле структуры – аднасастаўныя і двухсастаўныя, простыя і складаныя.

Агульныя метадалагічныя прынцыпы абумоўліваюць выбар метадаў даследавання. Асноўным метадам даследавання выступае *анісальны*, які дазваляе выявіць найбольш істотныя ўласцівасці аб'екта, сінтэзаваць падобныя і паўтаральныя з'явы ў адну катэгорыю, даць адпаведную інтэрпрэтацыю моўнай з'явы і размеркаваць сукупнасць моўных фактаў адносна адзін другога на аснове пэўных прыкмет (зрабіць класіфікацыю). У якасці дапаможных пры даследаванні выкарыстоўваліся элементы іншых метадаў даследавання. *Канструктыўныя* метады і прыёмы ўжываліся для найбольш поўнага выяўлення дынамічных законаў пабудовы мадыфікацый сінтаксічных канструкцый (эліптычных) і для вызначэння форм і ўмоў рэалізацыі універсальных заканамернасцяў (семантычных катэгорый) у беларускай мове (рознаўзроўневыя паказчыкі семантыкі эліптычных

канструкцый). *Метад кампанентнага аналізу* прымяняецца для вызначэння правіл семантычнай спалучальнасці кампанентаў сінтаксічнай адзінкі, для выяўлення сродкаў кампенсатыі сінтаксічнага эліпсіса – паказчыкаў семантыкі ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова, што адкрывае перспектывы для вывучэння заканамернасцяў функцыянавання эліптычных канструкцый.

Пытанне пра семантычную арганізацыю эліптычных канструкцый вывучалася пераважна ў межах *семантычнай сінтаксічнай школы*, якая склалася к сярэдзіне XX стагоддзя. Пад уплывам ідэй А.А. Патабні, В. фон Гумбальдта асноўным аб'ектам даследавання становіцца семантыка сінтаксічнай адзінкі. Станаўленне семантычнага сінтаксісу пачынаецца з дзейнасці Н. Хомскага, з вынаходніцтва ім лінгвістычнай канцэпцыі глыбінных і паверхневых структур сказа. Пад уплывам названых распрацовак фарміруецца тэарэтычная база, метадалагічны апарат і аб'ект даследавання семантычнай сінтаксічнай школы. Аснову тэарэтычнай базы семантычнай сінтаксічнай школы склалі такія паняцці, як катэгарыяльная семантыка сінтаксічнай адзінкі, дэнататыўная сітуацыя выказвання, дыкурс, логіка-граматычныя адносіны ў сказе, план выржэння і план зместу сказа, глыбінныя і паверхневыя структуры сказа, зыходныя сінтаксічныя мадэлі і іх вытворныя. У адпаведнасці з тэарэтычнымі распрацоўкамі вызначыўся і аб'ект даследавання семантычнай сінтаксічнай школы – семантычная арганізацыя сказа. Названы аб'ект даследавання ўключае розныя аспекты праблемы: адносіны сказа да абзначаемай ім сітуацыі, пытанне пра семантычныя кампаненты сказа, экспліцытную і імпліцытную семантыку сказа, правілы спалучэння і пераўтварэння сінтаксічных адзінак, семантычная тоеснасць / нятоеснасць вытворнай сінтаксічнай адзінкі сваёй зыходнай мадэлі.

У межах названай школы быў выпрацаваны багаты метадалагічны апарат – метады непасрэдна складаючых, дыстрыбутыўны метады, трансфармацыйны метады, метады апазіцыі і іншыя, якія дазволілі ўсебакова і многааспектна даследаваць семантыку сінтаксічнай адзінкі.

Пытанне пра эліптычныя канструкцыі ў межах семантычнай сінтаксічнай школы даследавалася на аснове канцэпцыі *глыбінных і паверхневых сінтаксічных структур*, якое было распрацавана Н. Хомскім. Да глыбіннай структуры адносяць змест сказа, да паверхневай – фармальнае выражэнне глыбіннай структуры сказа пры дапамозе граматычных і сінтаксічных сродкаў [Л.С. Бархударэў, S. Winkler]. Эліпсіс і сінтаксічны нуль кваліфікаваліся як “сціранне ці замена нулём на паверхневай структуры сказа тых ці іншых элементаў яго глыбіннай структуры” [1, с. 59]. Л.С. Бархударэў вылучыў два тыпы адрозненняў паміж сінтаксічнымі адзінкамі: варыятыўныя (яны закранаюць план выражэння сказа) і функцыянальныя (яны закранаюць план зместу сказа). Сінтаксічнае нуляванне і эліпсаванне адносяцца да варыятыўнага тыпу змен – структурных адрозненняў на паверхневай структуры сказа. Відавочна, што тэорыя глыбінных і паверхневых структур адкрыла новыя перспектывы для

распрацоўкі праблемы сінтаксічнага эліпсіса. Было даказана, што сінтаксічны нуль і эліпсіс не змяняюць семантыку сказа, сама канструкцыя застаецца тое самай свайму семантычнаму інварыянту і мае толькі варыятыўныя структурныя адрозненні.

Далей у семантычнай сінтаксічнай школе яркая акрэсліваюцца два напрамкі: логіка-семантычны і ўласна-семантычны. Прыхільнікі логіка-семантычнага напрамку [Т.А. Коласова, Я.У. Лісочанка, І.М. Багуслаўскі, В. Hausperger, Z. Vychodilová, A. Unizewska і інш.] даследавалі пераважна спосабы выражэння лагічных адносін (кан'юнкцыі, дыз'юнкцыі, імплікацыі і інш.) у мове праз сказ ці выказванне. У даследаваннях вучоных часта ўжываюцца тэрміны імплікацыя, імпліцытны, экспліцытны, якія з'яўляюцца прыналежнасцю лагічнай семантыкі [Z. Vychodilová]. Даследчыкі спрабуюць аналізаваць з'яву сінтаксічнага нулявання і эліпсісавання праз лагічныя адносіны паміж часткамі паведамлення [Z. Vychodilová] або як з'яву асіметрыі моўнага знака [I. R. Velde] ці агульныя тэарэтычныя пытанні сінтаксічнай семантыкі [І.М. Багуслаўскі]. Гэта, безумоўна, дало станоўчыя вынікі: эліптычныя канструкцыі разглядаліся як праява імпліцытнага ў сінтаксісе. Але залішняе захапленне лагічнымі метадамі даследавання прывяло да замены лінгвістычных метадаў на лагічныя: аналіз структуры і семантыкі сказа падмяняўся аналізам лагічных адносін і сродкаў, якімі яны выражаюцца.

Таксама надзвычай актыўна даследавалася пытанне пра анафарыстычны эліпсіс [S. Chung, P. Elbourne, R. Fiengo, J. Juzva, A. Kehler, J. Nartea і інш.]. Вучонымі адзначалася надзвычай важная роля адносін паміж моўнымі адзінкамі: сэнс сказа з анафарыстычным эліпсісам базіруецца на семантыцы паўназначнай канструкцыі. У падобных канструкцыях абавязковым з'яўляецца чацвёрнае тэкставага паказчыка – анафарыстычнага займенніка або займеннікавага прыслоўя, на якія і ажыццяўляецца анафарыстычная адсылка. Гэта і выступае галоўным фактарам рэалізацыі семантыкі эліптычнай канструкцыі. Аднак неабходна адзначыць, што канструкцыі з пропускам або заменай кампанента з суб'ектным і аб'ектным значэннем тыпу *Хата стаяла маўклівая. Святла ў ёй не было* далёка не ўсе ўсходнеславянскія даследчыкі адносяць да эліптычных на той падставе, што падобныя сказы структурна поўныя. Сэнсавая неадназначнасць, што назіраецца ў іх, – вынік замены семантычна паўназначнага кампанента на непаўназначны, што адносіцца да кампетэнцыі семантыкі і не мае дачынення да структурных змен (эліпсісавання або нулявання) у сінтаксічнай адзінцы.

Паралельна з логіка-семантычным узнікае напрамак *ўласна семантычнага сінтаксісу*. У працах былі пераадолены крайнасці першага і семантыка сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсісам даследавалася без суадносін яе з лагічнымі катэгорыямі. Прадстаўнікі гэтага напрамку [С.Е. Нікіціна, І.А. Бажок, Н.Е. Міхееў, Н.-У. Lee, Н.Е. Іванілава, А.Н. Навумовіч] аналізавалі семантыку эліптычных канструкцый зыходзячы не з катэгорый логікі, а з катэгорый семантыкі. Такім чынам, сказы з эліпсісам аналізаваліся на аснове семантычных сувязяў кампанентаў [І.А. Бажок] ці універсальных

моўных катэгорый [А.У. Міхееў]. Даследаваліся семантычныя тыпы эліптычных канструкцый [Н.Е. Іванілава] ці сэнсавая сувязь паміж сінтаксічнымі адзінкамі [А.Н. Навумовіч]. На гэтай аснове была распрацавана семантычная класіфікацыя эліптычных сказаў.

Праблема эліптычных рэалізацый сінтаксічных канструкцый цесна звязана з праблемай *сінтаксічных трансфармацый*. Заснавальнікі тэорыі трансфармацый [Н. Хомскі] распрацавалі асноўныя правілы пераўтварэння сінтаксічных адзінак пры захаванні імі семантычнай тоеснасці. У сучасным мовазнаўстве названую праблему шырока і ўсебакова даследуюць вучоныя В.А. Звєгінцаў, Р.Б. Ліз, А.Я. Міхневіч, А.А. Салаўёва і іншыя.

У рамках трансфармацыйнай граматыкі сказы з сінтаксічным нулём і эліпсісам разглядалі як трансфармацыю поўных [Р.Б. Ліз]. Пропуск у сказе кваліфікаваўся як адсутнасць неабходнага кампанента ў дыстрыбуцыйнай формуле. Пры гэтым іншыя кампаненты сказа маглі відазмяняцца і трансфармавацца ў іншыя часціны мовы ці сінтаксічныя склоны. Трансфармацыйная граматыка імкнецца да ўстамаўлення для кожнай эліптычнай канструкцыі яе інварыянта. Лічыцца, што інварыянтнасць зыходнай і пераўтворанай фразы ідэнтычныя, калі захаваны лексічны склад і сінтаксічныя сувязі. Пры пропусках у сказе могуць назірацца змены ў канфігурацыі актантаў *Якая ў малага дапытнасць з вачэй (П. Броўка)*, разгортванне прэдыката *То ж у яе натуры - чуласць, // Гасціннасць, мяккасць, дабрывя (Н. Гілевіч)* ці ўводзіцца дадатковы актант *Які ж адкрыўся дзіўны мне сакрэт, // Што ваша – вам: // Жыццё, надзеі, справы (Р. Баравікова)*. Такія змены дазваляюць ліквідаваць сінтаксічную інверсію членаў сказа і ўстанавіць паралелізм паміж актуальным падзелам і сінтаксічнай структурай сказа, замяніць безасабовую канструкцыю на асабовую двухсастаўную.

А.Я. Міхневіч выдзяляе асноўныя кірункі трансфармацыі для сінтаксічных адзінак. Найбольш тыповым вынікам падобнай трансфармацыі з'яўляецца адзяслоўны назоўнік, а самым распаўсюджаным транспазітам – афіксацыя, часта з прыназоўнікам.

Такім чынам, тэорыя сінтаксічных трансфармацый мела вялікае значэнне для распрацоўкі пытання пра эліптычныя канструкцыі. Адкрыліся перспектывы для вывучэння сказаў з сінтаксічным нулём і эліпсісам, у якіх разам з пропускам адбыліся пэўныя трансфармацыі. Стала магчымым выявіць інварыянт кожнага відазмененага сказа і разглядаць яго ў пэўнай сістэме: часавай, мадальнай, фазіснай і іншых парадыхмах. Названыя распрацоўкі ўпарадкавалі сістэму трансфармацыйных канструкцый, што значна спрасціла іх успрыманне і класіфікацыю.

Праблема эліптычных канструкцый цесна звязана з *тэорыяй поля* ў лінгвістыцы. У сувязі з названай тэорыяй эліптычныя канструкцыі разглядаліся як перыферычныя адзінкі ў дачыненні да ядзерных. Асноўнымі крытэрыямі аб'яднання ядзерных і перыферычных сінтаксічных адзінак даследчыкі [А.Я. Міхневіч, Н.-У. Lee і інш.] лічаць наяўнасць агульных інварыянтных семантычных функцый, узаемазмянямасць ядзерных і

перыферыйных элементаў. Эліптычная канструкцыя, такім чынам, знаходзіцца на перыферыі функцыянальна-сінтаксічнага поля. Апушчаны элемент узнаўляецца сродкамі спецыфікатара, які накладваецца на семантычны фон паведамлення. У сказе *Хлопцы ўзмежкам, цераз брод – у вёску* (В.Быкаў) семантычным фонам выступае частка паведамлення / *хлопцы – у вёску* /, а спецыфікатарам / *ўзмежкам, цераз брод* /. Семантычны фон сказа / *хлопцы – у вёску* / мае надзвычай шырокае сэнсавое напаўненне і можа ўключаць дзеясловы са значэннем перамяшчэння ў прасторы *ісці* / *ехаць* або фізічнага дзеяння, накіраванага на аб'ект /*занесці, прыйсці, адвезці* /. Спецыфікатар *ўзмежкам, цераз брод* звужае кола дзеясловаў, што могуць з ім спалучацца, канкрэтызуючы пры гэтым значэнне эліпсаванага дзеяслова.

Такі падыход, на нашу думку, з'яўляецца найбольш апраўданым і перспектыўным пры даследаванні эліптычных канструкцый. Аналіз сродкаў рэалізацыі семантыкі эліптычнага сказа (семантычнага спецыфікатара) маладаследаваная і актуальная галіна сінтаксісу.

Відавочна, што працы прыхільнікаў семантычнай сінтаксічнай школы ўнеслі значны ўклад у распрацоўку праблемнага асцяпа. Тэорыя глыбінных і паверхневых структур сказа дала магчымасць кваліфікаваць эліптычную канструкцыю як паверхневую рэалізацыю глыбіннай структуры. Вынаходніцтва і шырокае прымяненне трансфармацыйнага метаду дазволіла дакладна вызначыць семантычны і структурны інварыянт сказаў са значэннем быццёнасці, фізічнага і псіхічнага стану, колькасных і фазісных мадыфікацый, якія разам з пропускам структурнага элемента ўключаюць пэўныя трансфармацыі. Распрацоўка пытання аб сіметрыі і асіметрыі плана выражэння і плана зместу [Л.В. Лісочанка, Т.А. Коласавя] дала магчымасць кваліфікаваць некаторыя сказы з сітуацыйным эліпсісам як канструкцыі з імпліцытнай семантыкай, у якіх, акрамя пропуску пэўнага члена сказа, назіраецца неадпаведнасць плана выражэння і плана зместу. Тэорыя поля ў лінгвістыцы адкрывае перспектывы для вывучэння семантычнага спецыфікатара эліптычных канструкцый, што дазваляе размежаваць аманімічныя канструкцыі ў тэксце і вызначыць іх семантычнае напаўненне.

Нягледзячы на ​​грунтоўную распрацоўку семантычнага аспекта праблемы эліпсіса, многія пытанні так і засталіся нявырашанымі. Патрабуе дэталёвай распрацоўкі пытанне пра ўмовы рэалізацыі семантыкі ў эліптычных канструкцыях у асноўных семантычных групах. Функцыю ўнутрысказавых паказчыкаў семантыкі сінтаксічнай адзінкі выконваюць самыя розныя сінтаксічныя сродкі - даданыя члены сказа, аднародныя (у дачыненні да эліпсаванага) выказнікі, адасобленыя члены сказа, парцэляваныя канструкцыі і інш. Аднак найбольш пашыранымі з'яўляюцца дапаўненні і акалічнасці, якія ўказваюць на аб'ект або суб'ект дзеяння, а таксама на ўмовы працякання працэсу, чым і канкрэтызуюць агульную семантыку як дзеяслова, так і сінтаксічнай адзінкі ў цэлым. Неабходна адзначыць, што ў кожнай семантычнай групе выкарыстоўваюцца свае, спецыфічныя, паказчыкі значэння.

Самую шматлікую групу складаюць эліптычныя сказы з семантыкай *перамяшчэння ў прасторы*. Названыя канструкцыі рэалізуюць семантыку перамяшчэння і пры гэтым канкрэтызуюць дынамічную лакалізацыю суб'екта, указваючы або не ўказваючы на канечны яго пункт. Абавязковае ўказанне на дынамічную лакалізацыю суб'екта выклікана спецыфікай эліптычнага сказа – пропускам дзеяслова. У такім выпадку адзінымі паказчыкамі семантыкі эліптычнага сказа выступаюць даданыя члены сказа ў спалучэнні з дзейнікам або розныя іх камбінацыі. Таму сінтаксічная структура эліптычнага сказа павінна ўключаць як мінімум тры кампаненты: эліпсаваны дзеяслоў, дзейнік (або дапаўненне), што ўказвае на суб'ект, і любы даданы член сказа, які і выконвае ролю *паказчыка семантыкі*. Наяўнасць паказчыка семантыкі з'яўляецца абавязковай умовай функцыянавання эліптычных канструкцый: эліпсіс дзеяслова павінен кампенсаватца іншымі моўнымі сродкамі.

Часта ў якасці паказчыка семантыкі сінтаксічнай канструкцыі ўжываюцца розныя акалічнасці. Гэта тлумачыцца тым, што менавіта акалічнасці ўказваюць на месца, час, спосаб працякання працэсу і інш., таму і найбольш дакладна могуць канкрэтызаваць значэнне апушчанага дзеяслова.

Ізаморфныя сінтаксічныя канструкцыі характарызуюцца супадзеннем семантычных функцый кампанентаў і іх сінтаксічных пазіцый. У такім выпадку мадэль эліптычнага сказа можа быць трохкампанентнай, а рэалізуе семантыку сказа лакатыў са значэннем пункта перамяшчэння. Дзейнік называе суб'ект перамяшчэння: часцей за ўсё гэта асоба, радзей – прадмет. Акалічнасць (лакатыў) указвае на лакалізацыю перамяшчэння. Прычым лакалізацыя перамяшчэння можа быць як з указаннем на кірунак перамяшчэння, так і без указання на яго. Семантыку дынамічнай лакалізацыі ў такіх сказах рэалізуюць *акалічнасці*, што ўказваюць на *канечны пункт перамяшчэння* і прадвызначаюць (на аснове спалучальнасці) семантыку эліпсаванага дзеяслова: *Ну, што яшчэ трэба было паліцыі. Сама здабыча – прама ў кішэню* (В.Быкаў); *Галгоўскі – у горад свой родны, // Падгол – у любімы калгас* (П.Броўка). Прычым у сказе кампаненты семантычнай структуры супадаюць са сваімі сінтаксічнымі пазіцыямі, што ўказвае на ізаморфны характар структуры.

Названая семантыка найбольш поўна праяўляецца ў эліптычных канструкцыях, дзе лакатыў выражаны назоўнікам з прыназоўнікам і ўказвае на канечны пункт перамяшчэння суб'екта ў прасторы. Прасторавыя адносіны паміж эліпсаваным дзеясловам і акалічнасцю выяўляюцца ў такіх сказах больш выразна. Выражаюцца названыя акалічнасці ў беларускай мове назоўнікам у форме вінавальнага склону з прыназоўнікам *на*: *Сава – на самую вярышыню, найярчэйшую з нябёсаў зорку* (М.Танк); *Я за тое, каб вораг // З пацалункамі заўтра не лез. – // Хай ён там застаецца ва ўчора: // Злая сіла – на цёмны лес* (В.Зуёнак).

Дзейнікі ў эліптычных канструкцыях са значэннем руху набываюць своеасаблівае нападненне: яны ўказваюць на суб'ект перамяшчэння і выражаюцца асабовымі займеннікамі ў форме назоўнага склону: – *Добра, добра. Зараз... А ты хіба – у каморку?* (І.Мележ); – *Я – у атрад, а ты ж, мабыць, да немцаў хочаш?* – сказаў *Войцік і сцюдзёнымі вачамі ўставіўся ў Сушчэню* (В.Быкаў); – *Ты вось што... Вядзі ўсіх прама. А я – у батальён* (В.Быкаў). Аднак дамінуючую ролю пры рэалізацыі семантыкі адыгрывае лакатыў, дзейнік жа – факультатыўную, бо ён спалучаецца практычна з усімі дзеясловамі і таму канкрэтызаваць семантыку эліптычнага сказа ў поўнай меры не можа. Падобныя сказы часцей за ўсё ўжываюцца ў рэпліках дыялога: суб'ект перамяшчэння звычайна ўказвае на свой канечны пункт (2, 3) або прызначае гэты пункт іншаму суб'екту (1). У названых сказах для рэалізацыі семантыкі перамяшчэння могуць ужывацца часціцы або ўводныя словы: *Ты лепш – у тыл* (В.Быкаў); *Я, мабыць, у ланцуг* (В.Быкаў); *Я лепш – на вакзал. Пакуль лаўкі не занялі* (В.Быкаў); *Я на гарышча! – адразу сагнаўшы ўсмішку, сказала Марыя* (В.Быкаў); – *А куды іх нясе. Ажно курыць пясок. – // Ды на выстаўку ўсе – у Чырвон-Гарадок* (П.Броўка). Адценні суб'ектыўнай мадальнасці, што перадаюцца часціцамі або ўводнымі словамі, надаюць семантыцы сказа больш выразны характар.

Акалічнасць са значэннем дынамічнай лакалізацыі суб'екта (як складаючыя дынамічнай прэдыкацыі) у прыведзеных сказах выступаюць адзіным сродкам рэалізацыі семантыкі перамяшчэння ў прасторы. Выражацца названыя сінтаксічныя кампаненты ў беларускай мове могуць рознымі сродкамі: суб'ект асабовым займеннікам, лакатыў – назоўнікам у форме роднага склону з прыназоўнікам *на*. Пры такой кампазіцыі сінтаксічных кампанентаў эліптычны сказ набывае адназначны характар і канкрэтную семантыку перамяшчэння ў прасторы: *Я – да цёткі, – цяпа сагнаўшы ўсмішку, сказала Марыя, хаваючы, аднак, вочы, і ён зразумеў: зварылася нешта кепскае* (В.Быкаў); *Ану, пусці! Я – да начальства!* (В.Быкаў); *Я – да нашых куркулёў! Ну не!* (А.Дзялендзік). Дзейнік з суб'ектным значэннем можа выражацца ў эліптычных сказах і азначальнымі займеннікамі ў функцыі асабовых: *А сам – да людзей* (Т.Бондар).

Пунктам перамяшчэння можа выступаць і асоба, і пры гэтым акалічнасць са значэннем дынамічнай лакалізацыі выражаецца асабовым займеннікам. У такіх выпадках асоба змяшчае ў сабе адначасова рысы як акалічнасці, так і дапаўнення, аднак пры адсутнасці прамога ўказання на семантыку маўленчых працэсаў (паказчыка значэння – з *просьбай*, з *прапановай* і інш.) рэалізуецца найбольш тыповая для сказа з названымі кампанентамі семантыка – перамяшчэнне ў прасторы: – *Я – да цябе, Сушчэня, – пасцюдзянелым голасам сказаў Бураў* (В.Быкаў); – *Я – да Вас, Арына Радзівонаўна. Па вашаму пісьму* (А.Макаёнак); – *Я – да вас, хлопцы* (К.Чорны).

Семантыка перамяшчэння можа рэалізавацца пры дапамозе лакатыва, які выражаецца формай назоўніка ў родным склоне з прыназоўнікам *да*: *А*

вы – да нас (І. Мележ); -Ну, я – да Чарнаштана (В.Быкаў) або -Уладзімір Андрэевіч, да вас настаўніца, Лідзія Сямёнаўна (А.Макаёнак). Эліптычныя сказы з семантыкай дынамічнай лакалізацыі могуць змяшчаць сінтаксічную пазіцыю лакатыва са значэннем прасторавага арыенціра, межы якога пераадоляюцца ў працэсе перамяшчэння: -Ты – паўз лес і ў атрад (М. Стральцоў).

Форма роднага склону з прыназоўнікам з'яўляецца найбольш тыповай для выражэння значэння дынамічнай лакалізацыі: назоўнікі ў гэтай форме ўказваюць на канечны пункт перамяшчэння ў прасторы, што надае сказу выразны характар: *Павуцінка залатая – да вясковага двара. Верасовая сцяжынка. Па баках – беразнякі* (Г. Бураўкін); *Ну, бабка ў вёску да суседа, Антона Аднавокага. Той, нічога не кажучы, запрог падводу, усклаў хлопца ды да бацькі* (В. Быкаў); *А я – з Мінска* (В. Быкаў); *Вы - з Куранёў?* (І. Мележ). Акалічнасці, выражаныя назоўнікам у форме вінавальнага склону, таксама характарызуюцца канкрэтным указаннем на канечны пункт перамяшчэння: - *Я - у школу, - адказала дзяўчына на хаду* (Б. Мікуліч); *Яна – на ганак праз імгненне, а там – на вулку наўздагон* (Н. Гілевіч); *Інжынер – купіў з зышэйшай адукацыяй – у агарод з бульдозерам* (М. Матукоўскі). Камбінацыя дзейніка і акалічнасці з лакатыўным значэннем спрыяе канкрэтызацыі значэння сінтаксічнай адзінкі. Да таго ж разнастайныя формы іх выражэння – назоўнікі і займеннікі – дазваляюць указаць не проста на кропак перамяшчэння, а на зыходны або канечны яго пункт.

Сінтаксічная пазіцыя паказчыка семантыкі можа быць самай рознай. Акалічнасць, размешчаная ў пачатку сказа, таксама мае надзвычай выразны характар і канкрэтызуе эліпсаваны дзеяслоў: ...*З яснага неба на нас залёную – гром...* (Р. Баравікова). Неабходна адзначыць, што пры такім размяшчэнні кампанентаў у сказе пераразмяркоўваецца актуальны падзел паведамлення: у якасці рэмы тут выступае дзейнік, а не акалічнасць месца, як у папярэдніх сказах.

Асабліва сці арганізацыі эліптычнага сказа дазваляюць любому кампаненту сінтаксічнай сістэмы набываць дамінантны характар. Аднак, як паказваюць прыклады, часцей за ўсё названы характар набываюць акалічнасці са значэннем дынамічнай лакалізацыі. Камбінацыя кампанентаў дзейнік - акалічнасць са значэннем дынамічнай лакалізацыі складаюць аснову эліптычных канструкцый са значэннем перамяшчэння ў прасторы: *А мы – цераз поле і ў лес* (В.Быкаў). *Я лепш – на паляванні. Прырода, прастор...* (А. Дзялендзік); *Я лепш – на вакзал. Пакуль лаўкі не занялі* (В.Быкаў); *Сама здабыча – прама ў кішэню* (В.Быкаў). Кампаненты *на паляванні; цераз поле і ў лес; на вакзал; прама ў кішэню* ў камбінацыі з дзейнікам могуць спалучацца толькі з дзеясловамі перамяшчэння ў прасторы, а таму іх роля дамінуючая ў рэалізацыі неабходнай семантыкі.

Аналагічную структуру маюць эліптычныя сказы *Лісця ўзняўся віхор, і кастрычнік – на двор* (П. Броўка); *Над згадкаю ціша сышлася – і*

зноў вятрыска калыша сцяну хмызнякоў. Бяда ж – за дзяўчынкай!
Каторы ўжо круг (Т.Бондар). Адрозніваецца названая канструкцыя толькі спосабам выражэння дзейніка. Дзейнік у эліптычных сказах звычайна ўказвае на суб'ект перамяшчэння, які можа быць і неадушаўлёным: *Забіты. Дзве кулі. Адна ў грудзі, другая ў живот* (В.Быкаў).

Відавочна, што ў эліптычных сказах семантыка перамяшчэння рэалізуецца пры дапамозе акалічнасці са значэннем дынамічнай лакалізацыі. Вядучая роля розных лакатываў у рэалізацыі семантыкі выяўляецца ў іх магчымасці спалучацца з дзеясловамі са значэннем перамяшчэння ў прасторы. Эліптычныя сказы з ізаморфнай структурай набываюць надзвычай выразную семантыку ў тэксе дзякуючы семантыка – сінтаксічнай сіметрыі: сінтаксічная пазіцыя і семантычная функцыя членаў сказа супадаюць.

Эліптычныя сказы са значэннем *статальнай лакалізацыі* ўжываюцца даволі часта ў творах мастацкай літаратуры. Гэта тлумачыцца тым, што падобныя эліптычныя сказы ўжо на ўзроўні сінтаксічных кампанентаў утвараюць тыповую сітуацыю. Дзеяслоў са статальным значэннем апускаецца часцей за іншых, што зыклікана камунікатыўным заданнем названага эліптычнага сказа – паказаць месца размяшчэння аб'екта або проста ўказаць на яго наяўнасць. Натуральна, што даміруючым кампанентам у фарміраванні семантыкі сказа выступае акалічнасць са значэннем статальнай лакалізацыі: *Поле шумнае - за вёскай // У імклівых ручаях* (І.Броўка); *Аблога цішыні вакол, // Абломак месяца ў аблоках* (Т.Бондар).

Пазіцыя акалічнасці са статальным значэннем часцей за ўсё знаходзіцца ў абсалютным канцы слова: *А тут – незнаёмая госця на пыльным старым дыване...* (Т.Бондар); *Зноў той жа сон... і багна, і вада... // Я – побач, я – люблю* (Р.Баравікова); *Шырокі кузаў роўна з берагамі, // Насіпланы пахучым цёплым зернем, // А я – наверху, на рудым брызене, // Гры мне – куфэрак, мой дарожны скарб* (Н.Гілевіч).

Эліптычныя сказы з семантыкай *статальнай лакалізацыі* могуць набываць форму пытання *Ганна – у вас?* (І.Мележ) або змяшчаць дапаўненне са значэннем сумеснага дзеяння: *Не проста ж госці ўжо выходзяць, // А сват – у хаце з жаніхом!* (Н.Гілевіч).

Эліптычныя канструкцыі са значэннем *статальнай лакалізацыі* ў межах прасторавага арыенціра ўключаюць нулявы дзеяслоў і два матэрыяльна выражаныя кампаненты. Адметнасць семантыкі названых сказаў заключаецца ва ўказанні на канкрэтны арыенцір пры дапамозе пэўных злучнікаў у спалучэнні з лакатывамі. Якасць склад кампанентаў у падобных сказах можа быць розным. Структура эліптычнага сказа можа ўключаць дзейнік, што ўказвае на адушаўлены аб'ект, і акалічнасць з указаннем на канкрэтнае размяшчэнне аб'екта ў прасторы: *Твае салдаты тут, у акопах* (А. Дударэў); *Ля маці – дзеці: // Лёдзя з мужам, // Антось, Мікіта і Тамаш...* (Н. Гілевіч); *У засадзе Баранаў Васіль* (А.

Куляшоў); *Ноч. Снягі, як горы. На снягах - салдаты 327-га Сібірскага палка* (П. Броўка); *Бацька – у атрадзе* (В. Быкаў); *Як ні скажаш, вельмі цяжка // Па кавалку зарабляць. // На сяле ўсё немцы ў касках, // А Міколы не чуваць* (П. Броўка). Дзейнік у названых сказах выражаецца, як правіла, назоўнікам. А вось формы выражэння акалічнасці могуць быць самыя розныя: назоўнік з прыназоўнікам: *Маці з малым - у хаце* (Прыдняпроўская ніва); *На агародзе Хоня...* (І. Мележ); *Зноўку ў лінавых начоўках дзіця і песня...Толькі гайдані...* (Т. Бондар); прыслоўе: *Яўхім дома...* (І. Мележ); займеннік з прыназоўнікам: *Знекуль выскачыў газік, пабег – сургунём; // На ім – дзядзька Тамаш з велічэзным снапом* (П. Броўка); прыслоўны займеннік: *Кінь буракі ды прыбярся...* *Сваты там...* (І. Мележ). Аднак формы выражэння акалічнасці не змяняюць яго сінтаксічную ролю. У стурктуры сказа лакатыў указвае на месца знаходжання суб'екта.

Эліптычныя сказы могуць указваць і на размяшчэнне неадушаўлёных аб'ектаў. Структурная схема падобных сказаў адрозніваецца ад папярэдніх толькі спосабам выражэння дзейніка: ён выражаецца неадушаўлёным назоўнікам, які ўказвае на аб'ект: *На вуліцы – ластавак радасны цвіргат* (Н. Гілевіч); *Хлеб – у дзяжы і на лапаце, // На подзе ў печы, на стале, // І на далонях імчаснай маці...* (Н. Гілевіч); *Там, напэўна, гаі* (Н. Гілевіч); *Наперадзе – мосцік, драўляны, стары* (Н. Гілевіч); *І ўбачыў ружы... Скрозь і ўсюды – // Духмяны квет, ружовы квет* (Н. Гілевіч).

Эліптычныя сказы са значэннем статальнай лакалізацыі могуць указваць на аб'екты, што размяшчаюцца *па-за межамі прасторавага арыенціра*. Адметнасць падобных сказаў заключаецца ў форме выражэння акалічнасці: яна звычайна выражаецца назоўнікам і з прыназоўнікам *за*: *За хмарай шызаі – неба сінява...* (Р. Баравікова); *За беражком – чыстая вада. Глыбіня.* (І. Мележ); *За лугам – магільнік, хмызняк і багма* (З. Бядуля); *Там, за сінім ціхім борам, - шмат засмучаных сніц* (А. Куляшоў); *Дарога – за ўяўнай мяжой* (Т. Бондар); *За шыбай – снежаньскі лядок...* (Р. Баравікова); *...За дзеравянаю канцавою вуліцаю – мураваны грымучы горад* (К. Чорны), *ля: ...Шыпыны куст – ля хаты на шляху* (Р. Баравікова), *перад: І палкоўнікава постаць у яго перад вачыма* (П. Броўка), *побач: Побач са сталом – канапа* (А. Макаёнак).

У падобных сказах могуць ужывацца і іншыя злучнікі, што змяняе толькі форму выражэння акалічнасці і не ўплывае на семантыку эліптычнага сказа.

Эліптычныя сказы з семантыкай **актыўнага дзеяння** падзяляюцца на некалькі груп у залежнасці ад адносін працэсу да суб'екта і аб'екта. Нейтралізацыя дзеяслова шляхам эліпсіса вымагае спецыфічных сінтаксічных умоў для яе рэалізацыі. Значную ролю ў рэалізацыі семантыкі актыўнага дзеяння адыгрываюць акалічнасці *спосабу дзеяння*. І гэта невыпадкова. Эліптычныя сказы з названай семантыкай

звычайна ўключаюць у сябе кампаненты, якія ўказваюць на спосаб працякання працэсу. Наяўнасць такіх кампанентаў з'яўляецца абавязковай, бо менавіта яны рэалізуюць семантыку сказа пры незамешчанай пазіцыі дзеяслова. Кампазіцыя семантычных кампанентаў яго можа быць самай рознай, ды і спосаб выражэння акалічнасцяў таксама. Аднак часцей за ўсё акалічнасці спосабу дзеяння выражаюцца прыслоўямі: *Бацька нездароў, дык я – адзін* (К. Чорны); *Як хто, а я – па-свойму* (І. Мележ), назоўнікамі ў форме ўскосных склонаў з прыназоўнікамі і без іх: *Радуйся, што сэрца – на шматкі... Ад надрыўных думак і дыхання* (Р. Баравікова); *Не былое ажывае, а старадаўняе – за шмат вякоў ад гэтае сумотнае сустрэчы. Бальшак – да Замчышча, агні – вянком, плач паланянак* (Т. Бондар). Семантыка актыўнага дзеяння рэалізуецца за кошт паказчыка семантыкі – акалічнасці спосабу дзеяння, адзіна магчымага, бо актыўнае дзеянне не звязана непасрэдна з суб'ектам, таму суб'ект у якасці паказчыка выступаць не можа.

Семантыка актыўнага дзеяння можа рэалізавацца ў эліптычных сказах, дзе эліпсуецца толькі частка састаўнога дзеяслоўнага выказніка. У такіх сказах канфігурацыя кампанентаў існуюча не адрозніваецца ад папярэдніх. Яна змяшчае дзейнік і акалічнасць спосабу дзеяння, якая і канкрэтызуе неабходную семантыку сказа: *Я спрабавала – і без маскі, і без спецвопраткі, як многія* (М. Матукоўскі). Экспліцытна выражаная частка выказніка *спрабавала* можа змяшчаць мадальнае значэнне, указваючы пры гэтым на граматычныя формы эліпсаванага выказніка.

Значнае месца сярод эліптычных канструкцый займаюць сказы з семантыкай *маўленчых працэсаў*. Эліптычныя сказы з семантыкай маўленчых працэсаў ўваходзяць у вялікую групу канструкцый з семантыкай *адносін*. Аднак з усёй значнай групы семантыкі адносін - адносіны з рэальным аб'ектам і аб'ектам фіктыўным, безаб'ектныя адносіны - эліптычныя сказы могуць рэалізаваць толькі семантыку маўленчых працэсаў. Гэты факт тлумачыцца тым, што для рэалізацыі семантыкі адносін наяўнасць дапаўненняў з розным значэннем з'яўляецца недастатковым - для гэтага патрабуецца дзеяслоў. У канструкцыях жа з семантыкай безаб'ектных адносін бездзеяслоўны спосаб выражэння названай семантыкі ўвогуле з'яўляецца немагчымым.

У эліптычныя сказы з семантыкай маўленчых працэсаў звычайна ўваходзяць розныя віды дапаўненняў і акалічнасцяў, якія і выконваюць ролю паказчыка семантыкі. Асабліва часта названых сказаў з'яўляецца прыналежнасць маўленчых працэсаў да сацыяльнай сферы дзейнасці чалавека. Семантыка маўленчых працэсаў у эліптычных канструкцыях можа рэалізавацца шляхам узаемадзеяння розных дапаўненняў, зрэдку акалічнасцяў. Найбольш пашыраны ў беларускай мове эліптычныя сказы, якія ўключаюць дзейнікі і дапаўненні, што ўказваюць на *суб'ект і аб'ект маўлення*, а таксама на *адрасат*.

Суб'ектам звычайна выступае асоба, якая ажыццяўляе маўленчы працэс, а адрасатам той, да каго звяртаюцца ў працэсе камунікацыі. Аб'ект маўленчых працэсаў змяшчае „прадмет” гаворкі, тое, што паведамляецца адрасату. Рэалізацыі названай мадэлі эліптычнага сказа могуць быць самымі рознымі. Дзейнік, што ўказвае на суб'ект, звычайна выражаецца асабовым займеннікам, адрасат можа быць выражаны асабовым займеннікам або назоўнікам. Дапаўненне, што ўказвае на аб'ект маўленчых працэсаў, звычайна выражаецца займеннікамі або назоўнікамі ў форме ўскосных склонаў: *Я – вінаваты! Я! Ты это – бацьку* (І. Мележ).

Назіраюцца эліптычныя сказы, у якіх семантыка маўленчых працэсаў рэалізуецца пры дапамозе галоўных і даданых членаў сказа, выражаных толькі займеннікамі. Паколькі эліптычныя сказы з падобным наборам сінтаксічных кампанентаў тыпу *Ты мне - што-небудзь такое* маюць неадназначны характар – могуць ужывацца і з дзеясловамі *сказаць, даць, прынесці* і іншымі – то абавязкова павінен быць паказчык семантыкі маўленчых працэсаў. У дадзеных канструкцыях паказчыкам дзеяслоўнай семантыкі могуць выступаць як унутрысказавыя сродкі – недапасаванае азначэнне *Ты мне што-небудзь такое... пра любоў!* (М. Матукоўскі), так і пазасказавыя паказчыкі, як у прааналізаваным вышэй эліптычным сказе *Я – вінаваты! Я! Ты это – бацьку* (І. Мележ). Семантыка маўленчых працэсаў рэалізуецца ў названых канструкцыях дзякуючы камбінацыі кампанентаў *суб'ект – адрасат – аб'ект маўлення – паказчык семантыкі*. Прычым рашаючую ролю выконвае паказчык, які канчаткова канкрэтызуе значэнне эліпсаванага дзеяслова і канструкцыі ў цэлым, што дазваляе адрозніваць аманімічныя формы эліптычных канструкцый.

У эліптычных сказах семантыка маўленчых працэсаў рэалізуецца пры дапамозе акалічнасці спосабу маўленчай дзейнасці, што на аснове семантычнай спалучальнасці ўказвае на пропуск адпаведнага дзеяслова, а таму і выконвае ролю семантычнага паказчыка: *...Думкі – уголас* (А. Дзялендзік).

У якасці паказчыка семантыкі ў эліптычных сказах часам выступае акалічнасць, што ўказвае на спосаб маўленчай дзейнасці. Неабходна адзначыць, што падобныя паказчыкі маюць надзвычай выразны характар – акалічнасці з названым значэннем могуць спалучацца толькі з дзеясловамі з семантыкай маўленчых працэсаў, выражаюцца яны звычайна прыслоўямі: *Ты гэта – сур'ёзна* (В. Быкаў); *Чаму ты думаеш, што я жартую? Я – сур'ёзна* (М. Матукоўскі); *Ты што гэта, усур'ёз?* (А. Макаёнак). Паказчыкам семантыкі ў аналізуемых эліптычных сказах можа выступаць і кампанент, што ўказвае на аб'ект маўлення. Гэта адбываецца пры ўмове, калі названы кампанент мае адназначны характар і выразную семантыку: *А вы мне – пагрузка, выгрузка, продаж...* (А. Макаёнак). Прычым пры гэтым форма назоўніка, што абазначае аб'ект маўлення, можа трансфармавацца і ўжывацца ў форме, якая

выкарыстоўвалася ў папярэдняй рэпліцы, – форме назоўнага склону, замест вінавальнага.

Як паказалі даследаванні, часцей за ўсё сустракаюцца эліптычныя канструкцыі з семантыкай перамяшчэння ў прасторы. Гэта абумоўлена тым фактарам, што працэс рэалізацыі семантыкі перамяшчэння ў прасторы найбольш просты: дастаткова ўвесці ў сказе акалічнасці з указаннем на дынамічную лакалізацыю, і сказ набывае неабходнае значэнне. Семантыка перамяшчэння ў прасторы можа рэалізавацца пры дапамозе паказчыка, у якасці якога часцей за ўсё выступае акалічнасць са значэннем дынамічнай лакалізацыі, радзей – акалічнасці часу або спосабу дзеяння ці дапаўнення з аб'ектным значэннем. Камбінацыі розных па характары кампанентаў канкрэтызуюць значэнне апушчанага дзеяслова на аснове семантычнай спалучальнасці. Удакладняць падобную семантыку могуць і факультатыўныя кампаненты – дапаўненні са значэннем сумеснага дзеяння, акалічнасці мэты, спосабу дзеяння, часу. Пры гэтым семантычная спалучальнасць кампанентаў абмяжоўвае колькасць лексем, што могуць запаўняць сінтаксічную пазіцыю эліпсаванага выказніка.

Таксама шырока выкарыстоўваюцца ў творах мастацкай літаратуры і эліптычныя канструкцыі з семантыкай статальнай лакалізацыі. У іх склад звычайна ўваходзіць аб'ект і акалічнасць са значэннем статальнай лакалізацыі. Зрэдку структура падобнага сказа пашыраецца за кошт некаторых факультатыўных кампанентаў – акалічнасцяў з часавым значэннем, якія канкрэтызуюць семантыку эліпсаванага дзеяслова.

Відавочна, што эліптычныя канструкцыі з семантыкай актыўнага дзеяння не вельмі шырока выкарыстоўваюцца ў творах мастацкай літаратуры і публіцыстыцы. Гэта тлумачыцца тым, што найбольш тыповым сродкам выражэння семантыкі актыўнага дзеяння выступае дзеяслоў. Эліпсіс дзеяслова пазбаўляе сказ асноўнага носьбіта семантыкі. Нягледзячы на гэта, падобная семантыка пры пэўных умовах можа рэалізавацца і ў эліптычнай канструкцыі. Асноўнымі паказчыкамі семантыкі ў падобных сказах выступаюць акалічнасці і дапаўненні. Разнастайныя акалічнасці – спосабу дзеяння, уступкі, прычыны, мэты, месца – указваюць на спосаб працякання працэсу, і гэтым самым канкрэтызуюць змест сказа. Дапаўненні ўказваюць на аб'екты адносін і ўздзеяння (у тым ліку ў сферы сацыяльнай і інтэлектуальнай дзейнасці), а таксама на сацыяльную сферу дзейнасці чалавека, адрасат, асобу сумеснага дзеяння, інструмент або прыладу працы, якія часта і з'яўляюцца паказчыкамі семантыкі ў эліптычных сказах. Семантыка актыўнага дзеяння, як паказалі назіранні, можа рэалізавацца ў эліптычных сказах як двухсастаўных, так і аднасастаўных паводле структуры. Пры гэтым могуць адбывацца наміналізуючыя трансфармацыі, якія часта абумоўлены метрыка - рытмічнай арганізацыяй верша. Аднак галоўным фактарам рэалізацыі семантыкі ў падобных сказах, на наш погляд, выступаюць правілы сінтактыкі (спалучальнасці).

У ролі паказчыка семантыкі сказа ў большасці выпадкаў выступае такі кампанент, які мае найменшыя спалучальныя здольнасці, што абмяжоўвае колькасць лексем, якія могуць запаўняць незамешчаную сінтаксічную пазіцыю дзеяслова. Гэты фактар і дазваляе рэалізаваць канкрэтную семантыку ў эліптычнай канструкцыі, а самім сказам свабодна функцыянаваць ў мове.

Таксама ў беларускай мове сустракаюцца эліптычныя канструкцыі з семантыкай маўленчых працэсаў. У якасці паказчыка семантыкі ў названых эліптычных сказах часцей выступаюць дапаўненні, што ўказваюць на аб'ект маўленчых працэсаў, адрасат, суб'ект маўленчых працэсаў, а таксама акалічнасці са значэннем спосабу і прычыны маўленчай дзейнасці. Названыя кампаненты, як правіла, рэалізуюць неабходную семантыку ў спалучэнні з іншымі членамі сказа. Гэта абумоўлена спецыфікай арганізацыі эліптычных сказаў з названай семантыкай. Спосабы выражэння паказчыкаў семантыкі самыя разнастайныя – розныя формы назоўнікаў і займеннікаў, а таксама прыслоўі.

Як бачна, заканамернасці рэалізацыі семантыкі эліптычных сказаў абумоўлены структурна - сінтаксічнымі фактарамі: яны прадугледжваюць выкарыстанне такіх сродкаў, што цалкам кампенсуюць адсутнасць дзеяслова.

г. Мінск

Спіс выкрыстанай літаратуры:

1. Бархударов, Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М. : Высш. шк., 1966. – 200 с.
2. Богуславский, И.М. Исследования по синтаксической семантике: сферы действия логических слов / И.М. Богуславский ; отв. ред. А.П. Ершов. – М. : Наука, 1985. – 75 с.
3. Божок, И.А. Семантическая организация эллиптических предложений / И.А. Божок // Семантика слова и семантика высказывания : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. обл. пед. ин-т ; редкол.: П.А. Лекант (отв. ред.) [и др.]. – М., 1989. – С. 27 - 38.
4. Гумбольдт, В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт ; пер. с нем. под общ. ред. Г.В. Рамишвили. – М., 2000. – С. 37–298.
5. Звегинцев, В.А. Предложение и его отношение к языку и речи / В.А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 307 с.
6. Иванилова, Н.Е. Структурно-семантические особенности эллиптических предложений во французском и английском языках : (на материале франкоязычных и англоязычных художественных произведений начала XX века) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Н.Е. Иванилова ; Рост. ин-т иностр. яз. – Нальчик, 2008. – 21 с.
7. Колосова, Т.А. О некоторых видах сложных эллиптических структур / Т.А. Колосова // Материалы по русско-славянскому языкознанию : сб. ст. / Воронеж. ун-т ; редкол.: В.И. Собинникова (науч. ред.). – Воронеж, 1979. – С. 78–87.
8. Лиз, Р.Б. Построение номинализованных конструкций в турецком языке и проблема эллипсиса / Р.Б. Лиз // Новое в зарубежной лингвистике : сб. ст. / сост. А.Н. Барулина ; общ. ред. А.Н. Кононова. – М., 1987. – Вып. 19 : Проблемы современной тюркологии. – С. 311–323.
9. Лисоченко, Л.В. Высказывания с имплицитной семантикой : логич., языковой и прагмат. аспекты / Л.В. Лисоченко ; отв. ред. Г.Ф. Гаврилова ; Сев.-Кавк. науч. центр высш. шк. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1992. – 152 с.
10. Міхневіч, А.Я. Праблемы семантыка-сінтаксічнага даследавання беларускай мовы / А.Я. Міхневіч ; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 263 с.

11. М и х е е в, А.В. Лингвистический статус эллипсиса в тексте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / А.В. Михеев ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1982. – 25 с.
12. Н а у м о в и ч, А.Н. Присоединение и парцеллия как особый вид смысловой и синтаксической связи высказываний / А.Н. Наумович // Семантика языковых единиц : сб. науч. тр. / Мин. гос. пед. ин-т ; ред. совет: М.Г. Булахов, А.П. Груцо, И.С. Козырев. – Минск, 1984. – С. 96–103.
13. Н и к и т и н а, С.Е. О семантическом эллипсисе в предложных сочетаниях (к постановке вопроса) / С.Е. Никитина // Проблемы лингвистического анализа: фонология, грамматика, лексикология : сб. ст. / Акад. наук СССР, Ин-т языкознания ; отв. ред. Э.А. Макаев. – М., 1966. – С. 140–146.
14. П о т е б н я, А.А. Из записок по русской грамматике : в 4 т. / А.А. Потебня ; общ. ред. В.И. Борковского. – М. : Учпедгиз, 1958–1977. – Т. 1/2. – 1958. – 536 с.
15. С о л о в ь е в а, А.А. Сложные предложения с союзом "чем-тем" в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А.А. Соловьева ; Куйбышев. гос. пед. ин-т. – Симферополь, 1959. – 23 с.
16. Х о м с к и й, Н. Аспекты теории синтаксиса : пер. с англ. / Н. Хомский ; под ред. В.А. Звегинцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 259 с.
17. C h u n g, S. Sluicing and logical form / S. Chung, W.A. Ladusaw, J. M14. McClowsky // *Natural Language Semantics*. – 1995. – Vol. 3, № 3. – P. 239–282.
18. E l b o u r n e, P. The semantics of ellipsis / P. Elbourne // *Interdisciplinary studies on information structure*. – Potsdam, 2005. – Vol. 3. – P. 63–109.
19. F i e n g o, R. Indices and identity / R. Fiengo, R. May. – Cambridge ; London : MIT Press, 1994. – XVII, 315 p.
20. H a u s p e r g e r, B. Sprachökonomie in Grammatik und Pragmatik : die Ellipse / B. Hausperger. – München : Utz, 2003. – IX, 327 S.
21. Harma, J. Sur l'omission du verbe et sa recuperabilité en français / J. Harma // *Actes du 9e Congrès des romanistes scandinaves, Helsinki, 13–17 août 1984*. – Helsinki, 1985. – P. 135–146.
22. J u z w a, U. The inflection of ellipsis and its antecedent – the minimalist account / J. Juzwa // *Linguae Mundi*. – 2005. – № 2. – S. 69–76.
23. K e h l e r, A. Anaphoric dependencies in ellipsis / A. Kehler, S. Shiber // *Computational Linguistics*. – 1997. – Vol. 23, № 3. – P. 457–466.
24. L e e, H.-Y. Ellipsen in Satzkoordinationen: syntaktische und semantische Untersuchungen in einer unifikationsbasierten Grammatik / H.-Y. Lee. – Frankfurt a Main [etc.] : Lang, 1999. – 198 S.
25. U n i s z e w s k a, A. The nature of linguistic processes determining the applicability of nominalizations applied to strings NP-COP-AP / A. Uniszewska // *Glottodidactica*. – 2001. – Vol. 29. – P. 139–147.
26. V e l d e, J.R. te Deriving coordinate symmetries: a phase-based approach integrating select, merge, copy and match / J.R. te Velde. – Amsterdam : Benjamins, 2005. – 385 p.
27. V y c h o d i l o v á, Z. Elipsa jako jeden ze způsobu neexplicitního vyjadřování

obsahových prvků v jazyce / Z. Vychodilová, R. Zimek ; Masarykova unv. – Olomouc : [s.n.], 1988. – 231 s.

28. V y c h o d i l o v á, Z. Elipsa jako jeden ze způsobu neexplicitního vyjadřování obsahových prvků v jazyce / Z. Vychodilová, R. Zimek ; Masarykova unv. – Olomouc : [s.n.], 1988. – 231 s.

29. W i n k l e r, S. Ellipsis and focus in generative grammar / S. Winkler. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2005. – IX, 295 p.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Чайка Н. В.

Семантическая организация эллиптических конструкций

Summary

The article is devoted to one of the topical problem of linguistics – the problem of semantic specification of elliptical constructions. Two ways of intra-syntagmatic specifications are examined – actantical and syrconstantical. Organizing of the meanings of the elliptical constructions is formed with the help of syrconstants of place, time, ways of action and also with the help of the components of the actantical group – partatives, resultatives, objects, addressees, etc. The article is also researched into-- syntactical connection with the help of which specifiers are linked with the elliptical construction, – semi-predicative, additional, explanatory.

УДК 808.26–56

Ч а й к а Н. В. Семантическая организация эллиптических конструкций // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. 2009. № 4. С.

Статья посвящена одной из актуальных проблем языкознания – проблеме семантической организации эллиптических конструкций. Рассматриваются способы реализации семантики эллиптических конструкций – при помощи дополнений и обстоятельств. Выявляются закономерности реализации семантики эллиптических конструкций и синтаксические средства, которые формируют необходимое значение – обстоятельства места, времени, способа действия, а также компоненты актантной группы – партативы, результативы, объекты, адресаты и др. Анализируются семантические типы эллиптических конструкций, которые существуют в белорусском языке. Исследуется также синтаксическая связь, при помощи которой показатели глагольной семантики вводятся в эллиптическую конструкцию, – полупредикативная, присоединительная, пояснительная и др.

Библиогр. – 29 назв.

Рэцэнзія

на артыкул Чайкі Наталлі Уладзіміраўны “Спецыфікацыя мадальнасці ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова” прысвечаны адной з актуальных праблем сучаснага мовазнаўства-праблеме спецыфікацыі мадальнасці ў эліптычных канструкцыях. Актуальнасць падобнага даследавання абумоўлена некалькімі прычынамі. Па-першае, семантычная арганізацыя эліптычных канструкцый вывучана недастаткова поўна. Па-другое,

даследавання пытанне якасны склад семантычных кампанентаў у эліптычных канструкцыях. Пропуск дзеяслова ў падобных сказах не дазваляе вербальнымі сродкамі выразіць мадальнасць. А таму ў падобных канструкцыях назіраецца перамяшчэнне семантычных функцый. Вызначэнне названых функцый і з’яўляецца мэтай даследавання.

У артыкуле Наталля Уладзіміраўна падрабязна і ўсебакова прааналізавала розныя спосабы фарміравання мадальнасці ў эліптычных канструкцыях. Найбольш часта функцыю спецыфікатара мадальнасці выконваюць разнавіднасці актантаў і сірканстантаў. Радзей функцыю спецыфікатара могуць выконваць адзінкі іншых узроўняў. У артыкуле былі вызначаны камбінацыі семантычных кампанентаў, якія

ўтвараюць аб’ектыўную і суб’ектыўную мадальнасць. Найбольш часта ўжываюцца ў функцыі рэпрэзентацыі мадальнасці спалучэнні: аб’ект-тэмпаратыў, аб’ект-сірканстан мэты, лакатыў-суб’ект, лакатыў-аб’ект. Радзей ужываюцца спалучэнні лакатыў-тэмпаратыў, лакатыў-кваліфікатыў, тэмпаратыў-лакатыў. Таксама выкарыстоўваюцца часціцы.

Структура артыкула характарызуецца лагічнасцю: дакладна вызначаны аб’ект даследавання мэты і задачы, таксама падаецца паслядоўны аналіз сродкаў і ўзроўняў фарміравання аб’ектыўнай і суб’ектыўнай мадальнасці ў эліптычных канструкцыях. Неабходна адзначыць, што ў працы быў выкарыстаны багаты і разнастайны фактычны матэрыял з твораў мастацкай літаратуры.

Лічым, што артыкул Наталлі Уладзіміраўны Чайкі “Спецыфікацыя мадальнасці ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова” напісаны на высокім навуковым узроўні і можа быць рэкамендаваны да друку.

Дацэнт кафедры

Беларускага мовазнаўства

УА “БДПУ імя М. Танка”

I. Л. Бурак

Resume

The article is dedicated to one of the urgent problems, that is to the problem of the semantic organization of constructions with the ellipsis of the verb. The semantic organization of constructions with the ellipsis of the verb is considered in the article: the quantitative and qualitative composition of components of the semantic structure. The kinds of octants (A_1 , A_2 , A_3) and their functional realizations, i.e. the subject, the object, the agent, the agentive, the functionive and others, are analysed in detail.

The secondary predication of elliptic constructions and the ways of expressing the predication, i.e. octants and circumstants, are researched in the article.

The article also includes the analysis of the grammatical and semantic structure of elliptic constructions. The grammatical specification cannot be expressed by predicative means by reason of the absence of the verb. The named meaning can be expressed with the help of particles and syntactic parallelism.

Consideration is also given to the semantic specification of elliptic constructions which is realized with the help of polylevel units, i.e. intrasyntagmatic, syntactic, supersyntactic.

Звесткі пра аўтара:

Чайка Наталля Уладзіміраўна

Тел. 271 - 46 - 48

303 - 29 - 99 Velcom

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ